

Polskie formularze pocztowe w ekspozycji tematycznej (1)

Marek Zbiński

Druki i formularze pocztowe są pełnoprawnymi walorami filatelistycznymi, które wykorzystujemy także w ekspozycjach tematycznych. W kilku poprzednich opracowaniach zajmowaliśmy się zarówno tekstem, jak i przede wszystkim ilustracjami reklamowymi, umieszczanymi na formularzach pocztowych. Są tematy, dla których teksty formularzy mogą stanowić kopalnię nowych walorów i wiedzy o opracowywanym zagadnieniu. Np. w piątym odcinku serii artykułów o całościach pocztowych (biuletyn nr 6/2013) znajdziemy ilustracje wielu zagranicznych i kilku polskich formularzy pocztowych, przydatnych dla różnorodnych tematów. Obecnie chciałbym poświęcić kilka słów funkcji niektórych formularzy, których użycie w ekspozycji powinno podnieść ocenę za wiedzę tematyczną wystawcy. Oczywiście, wykorzystanie tekstów formularzy wymaga dokładnego opisu, a w przypadku prezentacji na wystawach zagranicznych, również poprawnego i jasnego tłumaczenia.

Jako kolekcjoner polskich druków i formularzy pocztowych okresu międzywojennego zebrałem chyba komplet artykułów o tych walorach, które ukazały się w rodzimej prasie filatelistycznej. Niestety, nie posiadamy jeszcze pełnego kompendium wiedzy o formularzach z ich ilustracjami i wykazem nakładów (sygnatur). Publikacje w prasie mają charakter raczej fragmentaryczny. Na największe uznanie zasługują opracowania kol. Piotra Pelczara, znanego specjalisty w zakresie całostek. Z zachowanych archiwalnych spisów ministerialnych wiemy, że w latach 1919-39 w obrocie pocztowym funkcjonowało ok. 800 typów różnych formularzy, wiele tylko przez krótki okres. Większość tych formularzy była wykorzystywana jednak w wewnętrznym obrocie placówek pocztowych i nie trafiała do rąk klientów.

Oprócz obrotu listowego i paczkowego, w którym numeracja formularzy została zgromadzona w jednej grupie, mamy także dział gazetowy, telegraficzny, telefoniczny, radiowy i obrotu pieniężnego. Pierwotny podział znajdujemy już w dokumencie z grudnia 1919 r. („Tymczasowy wykaz druków używanych przez urzędy i biura Ministerstwa Poczty i Telegrafów” w Dzienniku Urzędowym MPiT nr 1/1920).

Tematycy kolekcjonują i opracowują ekspozycje ukazujące wszystkie dziedziny otaczającej nas rzeczywistości, także działalności poczty, telefonów, radia i prasy. Dla tych tematów formularze pocztowe stanowią ciekawy i nietuzinkowy materiał filatelistyczny. Dla uproszczenia, formularzami pocztowymi nazywane są wszystkie druki służbowe (w tym nalepki na listy i paczki) wydawane i używane w obrocie pocztowym.

Radiofonia

Pierwsza stacja radiofoniczna w Polsce została otwarta w Warszawie w 1926 roku. W owych czasach urządzenia radiotechniczne podlegały monopolowi państwowemu. Dzieci lat później istniało już w kraju osiem stacji radiofonicznych, a liczba radioabonentów przekroczyła 700 tys. [1]

Druki związane z radiofonią (Dział XIII. Druki radiotelegraficzne i radiofoniczne) pojawiają się w dokumentach urzędowych MPiT w roku 1926 i mają numerację od 1301.

URZĄD POCZTOWO-TELEGRAFICZNY
Rokitno
 dnia *16 maja* 19 *36*.

Opłaty abonamentowe pobierane
 będą stosownie do zgłoszenia
 w ratach *między innymi*

UPOWAŻNIENIE Nr. 331.

Na prawo nabycia, założenia i użytkowania radiostacji odbiorczej, wydane na podstawie przepisów zawartych w Rozporządzeniach Ministra Przemysłu i Handlu z d. 10 paźdz. 1924 r., z d. 27 kwietnia 1926 r. i z d. 31 lipca 1926 r. (Dz. Ustaw R. P. z r. 1924 Nr. 99 poz. 915 z r. 1926 Nr. 40 poz. 253 i Nr. 87 poz. 483) otrzymuje Pan(i) *43.*
Bogdan Borowski, obywatel państwa *Poln.* w wieku lat *43.*
 zamieszkał w *Rokitnie* przy ul. *Swanowskiej* Nr. *25* m. *-*

Miejsce zainstalowania radiostacji odbiorczej w *Rokitnie* przy ul. *Swanowskiej* Nr. *25* m. *-* Przeniesienie stacji *do wytku wiatrakowego*

Posiadacz upoważnienia obowiązany jest do ścisłego przestrzegania podanego na odwrotnej stronie wyciągu z przepisów, normujących jego stosunek do Władz Państwowych i Towarzystw eksploatujących radiofon, pod rygorem cofnięcia upoważnienia.

Upoważnienie niniejsze jest ważne na czas nieograniczony aż do odwołania.

Przy wydaniu upoważnienia pobrano:
 Opłatę kancelaryjną Zł. *1*
 Opłatę abonamentową od *1.11* do *30.11* Zł. *3*
 Ewentualna opłata abonamentowa wstecz od *1.11* do *30.11* Zł. *0*
 Razem Zł. *4*

Naczelnik Urzędu
[Pieczęć: URZĄD POCZTOWO-TELEGRAFICZNY ROKITNO 16 MAJ 1936]

W razie sprzedaży, lub oddania radioodbiornika lub bezbłędnie należy upoważnienia zwrócić urzędowi pocztowemu, w przeciwnym razie opłaty będą pobierane w dalszym ciągu.

M. P. i T. 1314-od, 0-48. 320 Druk S. A. Panków Radio

Posiadanie radioodbiorników i słuchanie przy ich pomocy audycji Polskiego Radia wymagało uzyskania zezwolenia oraz karty rejestracyjnej imiennej lub na okaziciela.

Ryc. 1. Upoważnienie do „nabycia, założenia i użytkowania radioodbiornika” (z podaniem danych osobowych wnioskodawcy i adresu instalacji) na formularzu z sygnaturą Min. Poczti i Telegrafów nr 1314 wystawionym przez UPT w Rokitnie w 1936 r.

„Karty imienne nie mogły być odstępowane innym osobom. Karty na okaziciela wydawane były tylko przedsiębiorstwom handlującym radioodbiornikami, celem udzielenia tych kart osobom, otrzymującym odbiorniki na czas próby do domu. Rejestrować radioodbiorniki można było we wszystkich urzędach i agencjach pocztowo-telekomunikacyjnych.” [1]

Ryc. 2. Karta rejestracyjna z uwzględnioną opłatą rejestracyjną i pierwszą miesięczną opłatą radiofoniczną za odbiornik lampowy w wysokości 3,- zł (druk służbowy MPIT nr 1314A).

Urząd poczt.-tel. *URZĄD POCZTOWY Nr. 7* Nr. *609162*
KRAKOWIE
 Abonament normalny (9 i pozycja 1 taryfy) *Radiofoniczny*

RADIOFONICZNA *52894*
 KARTA REJESTRACYJNA Nr. *52894*
 (postycja wykazu posiadaczy rad. odbiorcz.)

beztymczasowa
 terminowa na miesięcy,

na prawo nabycia, używania lub posiadania radiofonicznych urządzeń odbiorczych lampowych, założonych w (miejscu) (dokładny adres) (miejscu założenia) należących do p. *Władysława Borowskiego* (imię, nazwisko lub nazwa instytucji, towarzystwa i t. p.) z zawodu *drukarnia* zamieszkałego w *Krakowie* (miejscowości) ul. *Floriańska 38 m 9* (dokładny adres)

Miesięczna opłata radiofoniczna wynosi zł. *3*

Posiadacza niniejszej karty obowiązuje przestrzeganie postanowień ustawy z dnia 3.6.1924 r. o poczcie, telegrafii i telefonii (Dz. U. R. P. Nr. 63 poz. 481 z 1933 r.), oraz rozporządzenie Ministra P. i T. z dnia 1.10.1936 r. o radiofonicznych urządzeniach odbiorczych (Dz. U. R. P. Nr. 78 poz. 548).

OPŁATY POBRANO:
 rejestracyjną zł. *1*
 radiofoniczną za m-c *V 938* *3*

[Pieczęć: URZĄD POCZTOWO-TELEGRAFICZNY KRAKÓW 16 MAJ 1936]
[Pieczęć: URZĄD POCZTOWO-TELEGRAFICZNY KRAKÓW 16 MAJ 1936]
[Podpis: Borowski]

M. P. i T. 1314 A (11-37) 10-00

Radioodbiorniki były sprzedawane także w formie ratalnej we wszystkich urzędach pocztowych.

Miesięczne opłaty za korzystanie kwitowane były na formularzach dostarczanych abonentom przez listonoszy. W dolnej części formularza (nazwanej „służbową kartą pocztową”) było pouczenie o skutkach nieterminowego uiszczenia opłaty. Na odwrocie niektórych pokwitowań wydrukowano reklamy produktów, nie zawsze związanych z pocztą. Formularze te, mimo braku sygnatury MPiT, były bez wątpienia pocztowymi drukami służbowymi.

Ryc. 3, 4. Miesięczne pokwitowanie z sierpnia 1933 r. z reklamą czasopism związanych z radiofonią na odwrocie.

Z wyjątkiem reklam umieszczanych na niektórych blankietach telegraficznych, pokwitowania opłat radiofonicznych są jedynymi drukami służbowymi Poczty Polskiej okresu międzywojennego, na których występuje ta usługa.

Ryc. 5. Reklama „Enrilo – namiastki kawy” na odwrocie pokwitowania z sierpnia 1938 r. (inną reklamę – „przyprawy do kawy Karo Franck” – pokazaliśmy w biuletynie nr 6/2013 na str. 23).

Abonenci, którzy zwlekali z terminowym opłaceniem abonamentu otrzymywali niezwłocznie ponaglenie na druku służbowym (sygnatura Generalnej Dyrekcji Poczty i Telegrafów, nr 1319 z 1926 r.) z zagrożeniem cofnięcia prawa posiadania radioodbiornika.

Ryc. 6, 7. Ponaglenie (awers i rewers).

Prasa

W połowie lat 20. XX w. Poczta Polska zaangażowała się w dystrybucję prasy codziennej i czasopism. Prenumerata bezpośrednio u wydawcy, w urzędzie pocztowym lub w listonosza wiejskiego w czasie pełnienia przez niego służby, zapewniały powszechną dostępność do większości tytułów. Na pobraną opłatę wystawiano pokwitowanie na druku służbowym nr 203 (potwierdzenie i dowód przyjęcia zlecenia, drukowane łącznie w bloczkach).

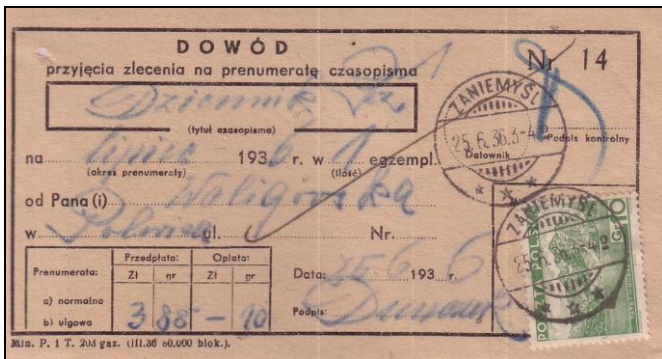

Ryc. 8. Potwierdzenie przyjęcia zlecenia na prenumeratę czasopisma „Pielgrzym” dla UPT w Gdyni za miesiąc luty 1939 r.

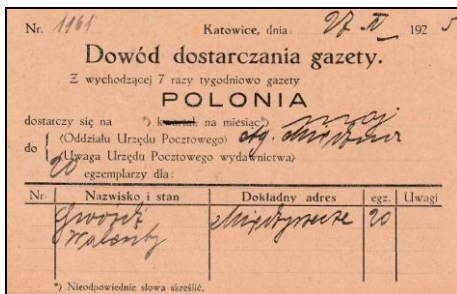
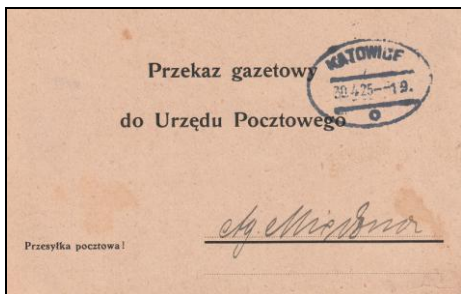
Opłata 5 gr za czasopisma wychodzące rzadziej niż 5 razy w tygodniu w okresie taryfowym od 1.01.1936 do września 1939 r.

Ryc. 9. Dowód przyjęcia zlecenia na prenumeratę gazety „Dziennik Poznański” (kopia potwierdzenia dla abonenta) za miesiąc lipiec 1936.

Opłata 10 gr za wydawnictwa wychodzące 5 lub więcej razy w tygodniu.

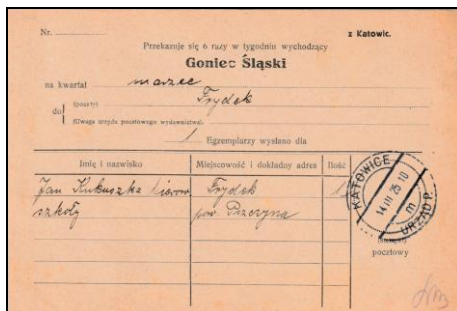

Spotykane są identyczne formularze (ryc. 8 i 9) bez wydrukowanej u dołu sygnatury pocztowej. Oprócz formularzy o zasięgu ogólnopolskim spotykamy czasem druki służbowe dotyczące spraw prenumeraty, które pochodzą z obrotu pocztowego i nie wymagały opłat.

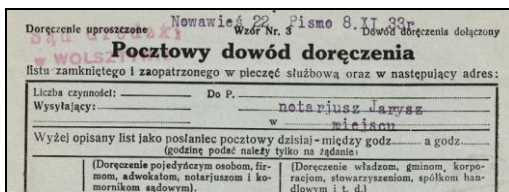
Ryc. 10-12. Przekazy gazetowe stosowane na Górnym Śląsku (np. w roku 1925) jako potwierdzenia prenumerat konkretnych tytułów wysyłanych do poszczególnych urzędów pocztowych. Potwierdzenia te były przesyłkami zwolnionymi z opłat pocztowych.

Teksty takich formularzy (w tym tytuły wymienionych czasopism) mogą stanowić ciekawy materiał dla wielu eksponatów tematycznych.

O zagranicznych służbowych przesyłkach pocztowych pisaliśmy np. w biuletynie nr 14 w 2015 r., ale głównie w aspekcie ilustracji do ewentualnego wykorzystania w eksponatach.

Dostępna literatura z zakresu druków służbowych i formularzy wydawanych i stosowanych przez Poczta Polską jest niezmiernie skąpa. Brak jest większości ilustracji, które byłyby pomocą przy ich identyfikacji. Niektóre sygnatury nakładowe nie posiadają też roku wydania lub były całkowicie pomijane w procesie druku. Ponieważ w obrocie pocztowym funkcjonowała duża liczba różnych zawiadomień i pism, niektóre potwierdzenia odbioru były drukami wysyłających je sądów lub urzędów, nawet jeśli noszą mylące nazwy (ryc. 13). Dokumenty takie nie powinny być pokazane w eksponacie tematycznym.

Ryc. 13. Fragment potwierdzenia doręczenia pisma – druk sądowy (tutaj wystany z Sądu Grodzkiego w Wolsztynie, 1933 r.) – nie jest oficjalnym drukiem pocztowym.

(cdn)

[1] Jak korzystać z poczty, telegrafu i telefonu, wyd. MPiŃ, 1937 r.

Zainstalowanie telefonu w mieszkaniu lub miejscu pracy wymagało umowy abonamentowej i było uzależnione od aktualnych możliwości technicznych. Rozmowy z własnego aparatu wymagały miesięcznych płatności z dołu. Za zamówione rozmowy międzymiastowe abonent otrzymywał comiesięczny rachunek w specjalnych kopertach (druki służbowe o sygnaturach 1106, 1120 i 1120a) wraz z pokwitowaniami (druki nr 1102).

Rodzaj rozmowy: *75* Urząd: *Sulejów* Nr. zeszytu: *48*
 Agencja: Nr. kartki: *17*
 Rozmowa: Zgłoszenie przyjęte: *1000*
 dnia: *22.11* g.: *1000*
 Podpis: *[Signature]*

Wzywający: *144*
 Wzwany: *[Signature]*
 ulica: *[Signature]*
 Rozmowa trwała na przew. od g. *1000*
 Podpis wykon. *[Signature]* do g. *1000*
 Uwagi: *[Signature]*

Oplata za rozmowę zł. gr. Sprawdzono:
 wezwanie * * * * *
 posłanie * * * * *
 uprzedzenie * * * * *
 cofnięcie * * * * *
 Razem zł. gr. *[Signature]*

M. P. i T. 1106 (Dz. Urz. M. P. 1919 r. 10299)

Nr. Telefonu: *49* RACHUNEK Okręg doręczeń:
 dla P. *Rudziński Kucenły*
 Firmy: *Brulix*

1. rata opłaty wstępnej i instalacyjnej	zł	gr
2. Abonament telefoniczny za czas od <i>1. IV</i> do <i>30. IV</i>	12	—
3. Za rozmowy międzymiastowe według kartek zgłoszeniowych	5	20
4. Za telegramy nadane przez telefon oraz za pośrednictwo telefoniczne według kuponów		
5.		
6.		
Razem		17 20

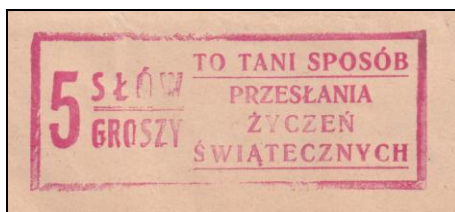
Opłata abonamentowa: *[Signature]*

Urząd pocztowo-telegraficzny
 Podpis urzędnika: *[Signature]*

M. P. i T. 1120a (L. 1933) 100 000

Ryc. 4 i 5. W kopertach „Rachunek” znajdowały się pokwitowania za przeprowadzone w ostatnim miesiącu rozmowy międzymiastowe (każda rozmowa na osobnym pokwitowaniu z informacjami i wysokością opłaty).

Ryc. 6. Na odwrocie kopert-rachunków znajdujemy czasem dodatkowe stemple propagujące niektóre usługi pocztowe – tutaj reklama ulgowych opłat pocztowych za kartki z życzeniami do pięciu słów.

Abonent zalegający z terminowym opłaceniem swojego rachunku telefonicznego otrzymywał ponaglenie na druku służbowym nr 1110, zwolnionym z opłaty pocztowej.

URZĄD TELEFONÓW MIĘDZYMIASTOWYCH
Sulejów KARTKA POCZTOWA
 22.11.29 11:10
 Do: *Objętości Gólcza*
 w *Gólcza*
 M. P. i T. 1110 (L. 921) 200000

Sulejów dnia *22. XI* 1929 r.

Abonenci Telefonów winni regulować swoje rachunki za rozmowy międzymiastowe do 15 każdego miesiąca w kasie Urzędu *Sulejów* codziennie od — do —. Ponieważ rachunek Pana został nie uregulowany, przeto uprasza się o niezwłoczne wpłacenie do powyższej kasy sumy *22,50 zł* należnej za rozmowy telefon. międzymiastowe prowadzone z telefonu *1000* w miesiącu *październiku 1929*.

W razie nieuiszczenia powyższej sumy w terminie do *25. XI. 29* Urząd będzie zmuszony wstrzymać komunikację telefoniczną międzymiastową, aż do uregulowania należności.

W myśl art. 24 Ustawy z dnia 27 maja 1919 r. (Dz. Urz. M. P. i T. 56 9) wszelkie zaległości abonentów, jako należności skarbowe, będą ściągane w drodze administracyjnej.

Zarząd Telefonów
[Signature]

Ryc. 7 i 8. Ponaglenie ze stosownym pouczeniem dla spóźniających się z opłaceniem abonamentu.

Usługi telegraficzne

Przesyłanie telegramów należało w okresie międzywojennym do bardzo popularnych usług prowadzonych przez pocztę. Pod koniec lat dwudziestych nadawano w Polsce ok. pół miliona telegramów. Zaraz po uzyskaniu niepodległości powołano Państwową Wytwórnę Aparatów Telegraficznych i Telefonicznych, produkującą sprzęt dla tych rozwijających się szybko dziedzin telekomunikacji.

W procesie przygotowywania, wysyłania i odbioru telegramów wykorzystywano szereg druków i formularzy służbowych, które mogą zainteresować także tematyków.

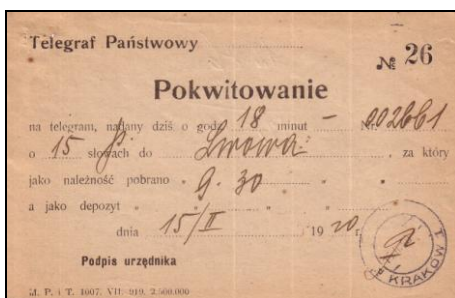
W celu nadania telegramu należało na urzędowym blankiecie (lub nawet zwykłej kartce papieru) napisać jego treść i zaopatrzyć w nazwisko adresata i dokładny jego adres. Opłatę za telegram uiszczano się gotówką lub znaczkami pocztowymi, jeżeli telegram wrzucany był do skrzynki pocztowej [2].

Ryc. 9. Urzędowy płatny blankiet nadawczy (nr 1011) z 1925 r. W późniejszym okresie blankiety nadawcze były bezpłatne.

Nadawca telegramu otrzymywał pokwitowanie na druku służbowym z wyszczególnioną ilością słów oraz uiszczoną opłatą.

Ryc. 10 i 11. Wczesne pokwitowania z lat 1919-20 (druk po-austriacki nr 838 oraz polski nr 1007).

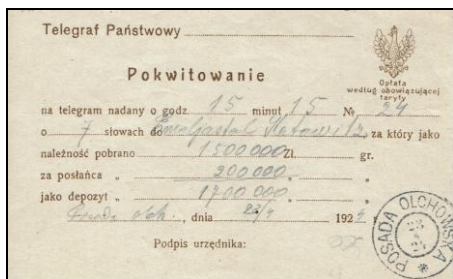
W następnych latach (1920-22) poczta wprowadziła druki potwierdzenia nadania telegramów z wydrukowanym znakiem opłaty, które zaliczamy do całostek (symbol Ct).

Ryc. 12 i 13. Awers i rewers pokwitowania nadania z dn. 28.03.1923. Opłata za pokwitowanie 200 mkp.

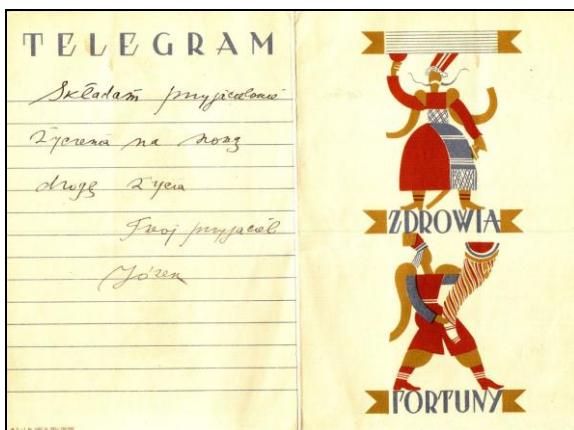
Galopująca inflacja zmusiła jednak pocztę do rezygnacji z tego typu pokwitowań. Powrócono do uniwersalnych druków bez podanej wysokości opłaty.

Ryc. 14 i 15. Pokwitowania użyte w kwietniu 1924 (Iłczna opłata 1.700.000 mkp) i stycznia 1928 r. (opłata 2,15 zł). Niektóre nakłady pokwitowań nie posiadały sygnatury nakładowej.

Odbiorca otrzymywał telegram zgodnie ze wskazówkami jego nadawcy, na blankiecie zwykłym lub ozdobnym. Blankiety zwykłe, czasami z reklamami, znane są od 1919 r. Jako popularny środek przekazywania informacji, zwykły blankiet telegraficzny stał się z czasem jednym z nośników reklam firm lub haseł propagandowych. Przykłady takich druków prezentowaliśmy na łamach naszego biuletynu. [3]

Z początkiem lat 30. wprowadzono różne wzory i formaty wielobarwnych telegramów ozdobnych.

Ryc. 16 i 17. Przykłady telegramów ozdobnych – grafika charakterystyczna dla tamtego okresu.

Paleta telegramów ozdobnych nie była specjalnie rozbudowana. Znamy tylko kilka różnych wzorów. Na wszystkich blankietach znajdują się sygnatury nakładowe. Dla tych druków zaprojektowano także specjalne koperty (również z sygnaturami urzędowymi). W okresie późniejszym pojawiły się także jednobarwne telegrams ozdobne. Otrzymały one także inne numery w spisach pocztowych druków urzędowych. W urzędowych spisach druków pocztowych znajdujemy cztery typy telegramów ozdobnych (Lx 1-Lx 4) o numerach

1007, 1017, 1026 i 1036 i odpowiadające im formatem koperty (o podobnych numerach z dodatkiem litery „a”).

Sukces blankietów jako nośników reklam znalazł odzwierciedlenie we wprowadzeniu ich wersji wielkoformatowych (blankietów dla nadeszłych telegramów zwykłych). Mają one nie zmieniony nr 1010. Ze względu na wykorzystany do druku „zwykły” rodzaj papieru i duży format (ok. 310 x 240 mm), zachowały się tylko nieliczne egzemplarze.

Ryc. 18. Atrakcyjne dla tematyków telegram zwykły z 1933 r. z szeroką paletą reklam. Blankiet wydrukowany w odcieniach brązu

Ryc. 19. Kilka przykładów z frontowej strony blankietu tego telegramu (reklamy Aspiryny f-my Bayer, herbaty i innych wyrobów f-my Plutos oraz produktów dla fotografii f-my Kodak).

Ryc. 20. Również na odwrocie tego telegramu znajdujemy ciekawe reklamy (papierosów beznikotynowych, konfekcji z wełny oraz linii lotniczych LOT).

Ryc. 21. Na innym blankiecie (druk w odcieniach szarości) umieszczono reklamy członkostwa w LOPP (Lidze Obrony Przeciwlotniczej i Przeciwgazowej), bielizny f-my PAW oraz oraz pasty do zębów „Puls”.

Należy w tym miejscu przypomnieć, że na rynku kolekcjonerskim spotykane są tzw. telegramy patriotyczne, które – wbrew swojej nazwie – nie są wydawnictwami pocztowymi, a tylko propagandowymi lub okolicznościowymi. Ich użycie w wystawowych ekspozycjach tematycznych jest nieuprawnione. W nieodległej przeszłości odnotowaliśmy takie przypadki, które zostały zauważone i wystawcy dokonali korekt.

- [1] na podstawie „400 lat Poczty Polskiej”, W-wa 1958
- [2] Jak korzystać z poczty, telegrafu i telefonu, wyd. MPiT, 1937 r.
- [3] artykuły w nr 29 i 30 naszego biuletynu